

PLUTARCHOS VIGASZTALÓ LEVELE.*)

PLUTARCHOS A NEJÉT ÜDVÖZLI.

Úgy látszik, hogy az, a kit elküldtél, hogy a gyermek haláláról tudósítson, Athenebe menve útat vesztett. Én Tanagrába menőleg értesültem, a leánykánk (sorsá)ról. A temetés szertartásai, úgy vélem, már mind megestek. Mind a mi megtörtént, mind a mit ezután fogsz tenni, vajha minél kevesebb keserőséggel essenek meg részedről. De ha valamit, a mit akartál, nem tettél, hanem tanácsomra vártál vele, a mivel könnyebülést fogsz érezni, tedd meg azt is, csakhogy fölösleges és babonás dolgok nélkül legyen végezve minden, a melyeknek különben éppen nem vagy barátja te sem.

Csakhogy nyugodjunk meg kedves nóm, én is te is a reánk mért sorson. Mert én is magam is tudom és átérzem, mekkora ez a veszteség; de hogy ha a szenvedést túlhajtottnak látom, az engem inkább aggaszt, mint maga az esemény. Hiszen én sem vagyok fából vagy kőből alkotva. Te is, a ki annyi gyermek nevelésében voltál társam, tudod azt, valamint azt is, hogy négy fiú után született a tőled is annyira óhajtott leányunk és hogy én ezt különösen szerettem és annál fogva a te nevedet adtam is neki. És egy oly gyermek-szerető atya fájdalmát kiváltképp öregbiti az, hogy ő oly kedves és tiszta lelkű, szelid és feddhetetlen vala. Veleszületett épétlensége és jámborsága, vizsontszeretete és szeretetreméltósága az emberbarátban gyönyörűséget és figyelmet gerjesztett; mert nem csak más gyermeknek, hanem kedvelt játékszereinek, babáinak is kívánta, hogy a dajkája csicset adjon, emberszereteténel fogva osztozkodván velők asztalában és minden szép portékájában; úgy, hogy nekik is örömet szerezzen azzal, a mi neki kedves volt.

De nem látom át, feleség, hogy annak az emlékezete, a mi életében gyönyörködtetett, miért okozzon most undort és felháborodást

*) Nejehez leányunk halálakor. (Plutarchos görög író, Kr. u. 2. százév.)

bennünk? Sőt félek, hogy a fájdalommal együtt emlékezetét is kidobjuk, mint a Phaeton anyja, Klymene, midőn így szólt:

Gyülölöm derék kézizjamat,
Pusztuljon még fogása is;

kerülve a fiának, a kinek képe ama szerszáméval társult, még emlékezetét is és iszonyodva tőle. Mert természetünknel fogva kerüljük azt, a mi szomorít. Már pedig valamint ölelésünk, látásunk, hallásunk legkedvesebb tárgya volt gyermekünk, emlékezetének is úgy kell velünk maradni s együtt élni, úgy hogy inkább víditson, mint keserítsen minket. Aztán illő, hogy azt, a mivel másokat biztatni szoktunk, magunknak is hasznunkra fordítsuk; ne csüggedjünk el, s az emlegettem gyönyörüséget ne ellensúlyozzuk keserőséggel.

Azok, a kik a temetésnél jelen voltak, azt beszélik, hogy sem gyászruhát nem öltöttél, sem magadat, sem szolgálóidat a bevett szokás szerint rusnyákká nem tettetted, őket nem jajveszékeltetted, sem semmi költséges és cifra szertartások ott nem voltak, hanem minden, a mi kellett tisztességesen és csendesen ment véghez. Én azon nem csudálkozom, hogy te, a ki a játékszinbe menésre vagy az ünnepekben sem szoktál cifrálni és bármely mulatságra nézve is a fényűzést haszontalanságnak tartod, ily szomorú körülmények közt is megőrzéd az egyszerűséget és mérsékletet. Mert nem csak a bacchanáliákban kell a nőnek sanyarú tartózkodással viselni magát, hanem a gyászban sem kell kevésbé mérséklendőnek vélni az indulat kitörését, a mi nem ellenkezik — mint némelyek vélik — gyermekeink szeretetével, hanem igenis a lélek fegyelmetlenségével. Mert megengedjük a szülői szeretetnek a meghaltak után való vágyat, azok megbecsülését, emlékezetben tartását; de a kesergésben való tehetetlenség, a mely szertelen sirásra, mellverésre késztet, szintoly rút dolog, mint a gyönyörüségekben való kicsapongás és csak anyyiban megengedhetőbb, a mennyiben a rútságához nem örömrzés, hanem busongás járul. Mert mi nagyobb esztelenség, mint a mód nélküli nevetést és ujjongást tiltani, a kesergésnek és jajgatásnak pedig, melyek amazokkal egy forrásból fakadnak, korlátlan folyást engedni; mint nevével az illatszerek és bársonyruhák felett civódní, de megengedni neki a gyászos hajnyírást, a feketére festett ruhát, az illetlen ülést és alkalmatlan ledőlést¹⁾, a mi mindenekfelett meg-

¹⁾ Tudva van, hogy görögök és rómaiak az ebédő asztalhoz nem ülni, hanem dívánra ledülni szoktak. Hogy a szövegben emlegetett „illetlenség“ és „alkalmatlanság“ miben állott, nem tudhatni.

foghatatlan az, hogy ha az asszonyok rabszolgáikat vagy szolgálóikat embertelenül vagy igazságtalanul büntetik, azt ellenezzük és meggátoljuk, ellenben elnézzük, hogy magukat szenvedéseikben s oly körülmények közt, midőn az indulatot csillapítani és mérsékelni kellene, büntessék és kinozzák.

De bizony köztünk, feleség, afféle ellenkezésnek nincsen, s azt vélem, nem is lesz helye. Mert mind öltözet, mind táplálkozásbeli egyszerűségünkkel minden philosophust, a ki velünk baráti viszonyban volt, elbámitottál és nincs polgár, a kinek látmányul ne szolgált volna a te egyszerű voltod a templomi s áldozati szertartásoknál és a játékszínekben. Megmutattad korábban is a mostaniféle körülmények közt a te erős lelkedet, midőn legidősebb fiadat elvesztetted és midőn a deli Chairon eltávozott tőlünk. Emlékszem arra is, hogy midőn a tengerről érkezett vendégek jöttek velem, a ki tudósítást kaptam vala a fiunk haláláról, a házunkhoz jöttek, ott mindent a legnagyobb rendben és csendben láttak; úgy, hogy a mint másnap másoknak is beszélték, azt hívék, hogy semmi baj sincs és csak kósza hír az egész, oly zavartalan észszel rendezted a házat, oly körülmények közt, melyekben a legnagyobb rendtelenség is megbocsátható lett volna. Már pedig te azt a fiut emlőddel tápláltad s ütés következtében sebészi műtételt is kellett kiállnod rajta.

Látunk sok anyát, a ki másoktól takarított és csinosgatott gyermekét csak mint játékszert veszi a kezébe; aztán ha meghal, hiú és undorító búban áradozik, de nem szeretetből, mert a szeretet okos és illedelmes, hanem az oly anyában a csekély fájdalomhoz sok hiú látszatvadászás járulván, szilaj, dühös és csillapíthatatlan kesergésekben mutatkozik. Úgy látszik, hogy vette azt észre Aesopus is, mert azt meséli, hogy mikor Zeus a tisztességeket osztogatta az isteneknek, a bú is kért magának s azt kapta, hogy tiszteljék őt is, de csak azok, a kik önként akarják. És az eleinte úgy is történik; mert mindenki maga szerzi magának a bűt; de ha idővel megrogzík, kenyeres pajtásunkká, lakónkká válik, akarva sem bírjuk kiküszöbölni. Azért mindjárt az ajtónál kell küzdeni ellene, nem pedig segíteni, hogy erőt vegyen, öltözettel, hajnyirással, vagy egyéb ilyenekkel, a melyek naponta szemünkbe ötölve s minket pirítva, elménket csüggedté, szorongatottá, gyávává és megkövesedetté teszik, úgy hogy a bűtől illetéknépp megszállott és elfogult egyén sem nevetésben, sem világosságban, sem barátságos ebédben részesedni nem bír. Ezt a gonosz állapotot a test elhanyagolása, a kenőcsöktől, mosakodástól való iszonyodás kíséri, holott éppen a megerősödött test-

nek kell vala segíteni a nyavalyás lelken. Mert a búnak nagy része eltompul és megenyhül, ha a test megpihen, mint ellapul a tenger hálluma szélcsendben. Ha pedig a ferde életmód következtében mocok és kergesség keletkezik és a test semmi kedvezőt, javítót nem szolgáltat a léleknek, hanem csak bűt és fájdalmat, mint valami fanyar és kedvetlen páráat, akkor az ember akarva sem bir könnyen erőre kapni, úgy elfogja a szenvedés az elgyengült lelket.

Leggonoszabb és rémségesebb pedig az ily körülmények közt a rossz asszonyok látogatása, beszédje és a gyászosokkal együtt kesergése, a mivel ők a bűt izgatják, súlyosbitják és nem hagyják, hogy okkal vagy magától megenyhüljön; de attól téged nem féltetek. Mert jól tudom, minő küzdelmet küzdöttél meg Theon nővérednek nyújtván segítséget és miképp harczoltál az idegenek kesergései és jajgatásai ellen, melyek igazában tüzet raktak a tüzre. Hiszen az emberek midőn jó barátaik házáat égni látják, oltani sietnek egész erejükkel, holott a lángoló lélek égését még élesztik. És a szemfájós-nak nem engedik, hogy a szeméhez nyuljon a kezével, sem magok nem tapogatják a gyuladást; a szegény gyászoló pedig ott ül s türi, hogy a kinek tetszik, zuhatagként reárohadjon s fájdalmát mérge-sítse és csekély izgalmat s felindulást is nagy és alig gyógyítható szenvedéssé fokozzon. Ilyektől tudom, hogy őrizkedni fogsz.

Kisértsd meg visszahelyezni magadat képzeletedben, mikor a gyermek még nem volt és nekünk nem vala a sorshoz semmi követelésünk és vedd össze mostani állapotunkat az akkorival. Lám, sajnálni látszunk, feleség, az ő születését, ha az azelőtti állapotot kevésbé sajnós-nak ítéljük. Nem kell a kettő közti két esztendő, mely nekünk élvezetet és gyönyörüséget szerzett, emlékezetünk-ből kivetnünk és a kicsiny jót nagy rossznak vélnünk, sem hálátlanoknak lennünk azért, hogy a sors az adotthoz nem csatolta a reménylettet is. Mert az istentisztelés és a sorssal való kibékülés és ellene nem zúgolóadás szép és édes gyümölcsöt terem; az ily esetben pedig a ki gondolatait főképp a javak emlékezetére szegzi és azokról, a mik az életben sötétek és háborítók a világosokra s fénylőkre fordítja, az vagy merőben elfojtja a bűját, vagy gyengíti és apasztja az ellentétek vegyítésével. Mert, valamint a kenőcs gyönyörködteti a szaglás érzékét s azonkívül a rossz illat ellen is ovószerűl szolgál, úgy szolgál rossz körülmények közt a javak képzelete is szükséges segéd-eszközül a javak emléké-től nem idegenkedőknek és a sors ellen dohogni nem szokottaknak; ezt pedig tennünk és saját éltünket ócsá-

rolnunk éppen úgy nem illik, mint egy egyébaránt tiszta és sértetlen könyvet azért, hogy egy olajpecsét van rajta.

Hogy a boldogság a helyes megfontolásról szilárd eltökélésre való átmeneteltől függ és hogy a szerencse fordulatai nagy következményekkel nem járnak, sem az életben tévesztő sikamodásokat nem okoznak, gyakorta hallottad. Minthogy pedig mi is, mint a nagy tömeg, alája lettünk vetve a küldölgök hatásának, kénytelenek vagyunk számot vetni a sors csapásaival s más akárkit is boldogságunk megítélőinek ismerni el; te ne ügyelj a látogatóknak, a kik rajtad sajnálkozni járnak, hitvány szokásból való kesergéseire, hanem gondold meg, hogy azok bizony irigylik inkább a mid van: gyermekeidet, házat, életedet; és csudadolog, hogy mások örömet átvennék a te sorsodat azzal egyetemben, a mi most búsít, te pedig vádold a jelent és zúgolódj ellene, hogy maga a veszteség se éreztesse veled, mennyi jó és kedves van abban, a mi megmaradott nekünk; hogy úgy tégy, mint azok, a kik Homérosnak elül vagy hátul csonka verseit kiszemelik s az ő sok és nagy alkatait számba se veszik; hogy te az élet bajaival vesződjél s azokat vegyesen összehalmozva rajtok tűnődjél, oly kedélylyel, mint a fősvények és telhetetlenek, a kik sokat meggyűjtve nem élvezik a meglevőt, hanem az elveszetteken keseregnek és türelmetlenkednek. Ha pedig azt sajnálod, hogy leánykánk férj- és gyermektelenül halt meg, van a mivel vigasztald magad, mert hiszen a házasság és szülőség sincsenek baj nélkül s azoknak, a kik nélkülöznek, nem nagy javak, holott azoknak, a kik élvezik, csekélyek. Gyermeünk oda jutott, a hol nincs bű, tehát nincs miért sajnáljuk, mert miért bántson az, hogy ő minden bajon túl van? A nagy dolgok nélkülözése, ott a hol nincs szükség reájok, nem ad helyet a búnak. Timoxena kevéstől fosztatott meg, mert keveset ismert és kevésnek örült, a miket pedig élvezett, nem tanakodott rajtuk; miképp lehet hát mondani, hogy megfosztatott tőlük?

Hogy elhigyed azt, mit másoktól hallottál és sokan hisznek, t. i. hogy a kimultaknak nincs se bajok, se bújok, azt mind az ősi hagyomány, mind a Baccusi szertartásokbeli titokzatos jelképek, melyek előttünk avatottak előtt tudva vannak, gátolják. Képzeld, hogy a romolhatatlan, elveszthetetlen lélek oly állapotban van, mint a kalitkabeli madarak; ugyanis hosszas ideig lakván a testben, sok dologtól és húzamos szokástól megjuhászodott, mikor valahára kiszabadul, ismét más testbe buvik és azzal születve nem szűnik meg az étellel járó indulatok, szenvedélyek és viszályok foglya lenni. Mert

ne véljed, hogy a vénség a ránczokért, a kopaszságért, a test erőtlenségért ócsároltatik és van rossz hírben, hanem a legnagyobb nehézség benne az, hogy a lélekben a túlvilágból magával hozott dolgok emlékezetét meggyengíti s a testtől kapott alakzatot hiven megtartja. Ellenben az elfogott, de a testben rövid ideig lakott lélek isten jóvoltából szabaddá téve kivergődik a hinárból és visszanyeri eredeti mivoltát. Mert valamint a tűz, ha elfojtatik, de rögtön meggyujtatik, hamar feléled, holott ha sokáig marad elfojtva, bajosan és több munkával gyulad meg, úgy a lélek is, ha ebben a halandó és sötétes életben rövid ideig volt bébonyolítva, gyorsan felveszi az az előtti világos élet fényét és ragyogását, a kiknek pedig nem jutott az a sors, hogy — a versszerző szerint — minél hamarább átmenjen a túlvilág kapuján, nincs mód, hogy azok meg ne szeressék az itt levő dolgokat s a test miatt el ne lágyuljanak s mint valami kábitó szertől el ne satnyuljanak.

A hazai és ősi szokásokból és törvényekből még világosabban kitünik a mondottak igaz volta. Mert a csecsemő korukban elholtak sírjára nem öntenek itali áldozatot, sem egyebet nem tesznek körültek, a mit más halottaknál szoktak cselekedni; minthogy sem nekik a földdel, sem a földnek velök nincs semmi közük, sem koporsók és sírjok mellett lelkök nem tartózkodik, vagy kóborol a testök közelében; a törvények sem hagyják, hogy az olyanokat sirassuk holott ők jobb és isteniebb helyre és állapotba költöztek át. Tudom, én azt is, hogy mindezekhez némi kétség férhet, de a nem hívés bajosabb a hívésnél; igazítsuk hát kívülről úgy, a hogy a törvények parancsolják, belőlről pedig minden mentől feddhetlenebb, tisztább és józanabb legyen.

DR. BRASSAI SÁMUEL.

I M A

KOVÁCSI ANTAL, tanár és egyházi közigazgatási jegyző koporsójánál 1892. január 8-án mondotta: FERENCZ JÓZSEF, unitárius püspök.

Nagy Isten! útaidban megfoghatatlan, akarotodban változhatatlan Felség! életünknek és halálunknak szabadtetszésü Ura! mély megindulással lelkünkben álljuk körül e koporsót. Egy barátunk nyugszik abban, kit mindnyájan szerettünk s most mindnyájan siratunk, őszintén sajnálunk, annyival inkább, mert elvesztését szinte váratlannak mondhatjuk. Hiszen, alig pár héttel ezelőtt még itt közöttünk járt, munkált és mosolygott — s ime, már halva van, szive, többé nem dobog, kezei nem emelkednek a munkára s arczáról eltűnt — örökre eltűnt az a jószágos derü, melyet elpusztithatatlannak véltünk.

Oh uram, mily sűrű fátyollal takartad el szemeink elől a jövődöt! Mennyire elrejtetted sorsunk változásait! Csak egy dologról tettél s teszel mindennap a kétely legkisebb árnyéka nélkül bizonyosokká, hogy nincsen itt maradandó városunk, de egy jobb hazát kell keresnünk. Boldog, ki ennek keresésében megtalálja a biztos vezérfonalat, ki kötelességeinek teljesítésében nem ismer fáradságot s tőled nyert erejét és tehetségeit úgy használja fel, hogy a midőn utolsó órája — előbb, vagy később, váratlanul vagy epedve utána — üt, nyugodt lélekkel elmondhatja: Atyám, a munkát, a melyet rám bízál, hogy elvégeztek, elvégeztem, dicsőíts meg magadnál.

Szent Istenünk! édes Atyánk! e mi kedves halottunk bizonyára eme boldogok közé tartozott kezdettől végig egész életében. Kitünő szép lelki tehetségei, melyekkel őt oly bő mértékben megajándékoztad, arra a pályára vezették, melyre a hajdankor költője szerint csak azok lépnek, a kiket te megvetsz; de ő hálás volt irántad ezért mindvégig. Büszke volt rá, hogy tanár lehet s részt vehet az ifjuság nevelésében, annak szellemi kiképzésében s ez által a jövő nemzedék formálásában. Rá nézve a tanítás nem teher, hanem élvezet volt, melylyel szívesen foglalkozott már hajlott korában is; tanítványait pedig úgy tekintette, mint gyermekeit, a kiket nemcsak értelmé fényével vezérelt, hanem szívének melegével is, mint édes